

DIMENSIUNILE AXIOLOGICE NAȚIONALE ȘI MONDIALE ALE SCOARȚEI BASARABENE

Dr., conf. univ. **Varvara BUZILĂ**
Muzeul Național de Etnografie
și Istorie Naturală

THE NATIONAL AND WORLD AXIOLOGICAL DIMENSIONS OF THE BESSARABIAN TRADI- TIONAL RUG

Summary. The paper presents aspects of the traditional rug (*scoarța*) that is the most representative type of rug of the folk art, being known and appreciated both within the Republic of Moldova and abroad. The author considers the conditions, the relationships and cultural forms that determined the emergence of this vivid domain of the folk art. Also are distinguished the specific marks of these creations in relation to the worldviews and the model of world that is characteristic for the traditional culture.

Keywords: traditional rug (*scoarță*), carpet, ornamental motifs, techniques of weaving, world views, model of the world.

Rezumat. În articol sunt relevate valențele scoarței tradiționale, care este cel mai reprezentativ tip de covor al artei populare, cunoscut și apreciat atât în interiorul Republicii Moldova cât și peste hotarele ei. Sunt abordate condițiile, relațiile și formele culturale care au determinat formarea acestui domeniu expresiv al artei populare. Sunt determinate însemnele caracteristice ale acestor creații în raport cu reprezentările despre lume și cu modelul lumii propriu culturii tradiționale.

Cuvinte-cheie: scoarță, covor, motive ornamentale, tehnici de țesut, reprezentări despre lume, modelul lumii.

Cultura Republicii Moldova văzută în plinătatea manifestărilor sale are în epicentru valorile culturale tradiționale consacrate de veacuri. În contextul construirii și afirmării identității noastre culturale ele devin emblematice. Este de datoria cercetătorilor de a identifica, a atribui și a interpreta aceste simboluri perpetuate în diferite limbaje ale culturii. Cercetarea scoarțelor, mai larg a covoarelor, din perspectiva identității culturale se impune în contextul elaborării dosarului de candidat UNESCO a „Tehniciilor tradiționale de realizare a scoarței”, care va fi

Scoarță (fragment), motivul *Spicul*. Nr. 3543

propus pentru Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității de către Republica Moldova și România [1].

Contribuția scoarțelor la configurarea și funcționarea constructelor identitare este una remarcabilă și se cere a fi relevată. În cele ce urmează vom puncta doar câteva teze referitoare la această problemă. Abordarea ei complexă necesită un spațiu mult mai vast, viziuni diferite de studiere și perspective conexe.

Constituite ca un domeniu remarcabil într-o perioadă premergătoare răspândirii cărții în masele populare, covoarele aveau rolul unor *cărți cu imagini* de mare putere simbolică, la fel ca frescele bisericilor medievale din Moldova. Cu singură deosebire că primele exprimă cel mai elocvent libertatea de percepere și reprezentare a lumii, iar ultimele se circumscriu percepției religioase. Imaginile acestor țesături sunt deschise percepției și stimulează comunicarea omului cu lumea și cu cosmosul. Cunoșteau semnificația imaginilor și acei care le țesau, și acei care beneficiau de obiectele țesute.

În prezent, deși puțini dintre contemporani cunosc semnificația acestor motive, totuși atractivitatea covoarelor nu scade, dimpotrivă, devine mai puternică, ele fiind agreate de tot mai mulți oameni. Pentru că prin tot ce reprezintă ele emană energii pozitive, sunt agreabile, reconfortează și, în același timp, rămân mereu enigmatice. Aceste creații originale, realizate cu ajutorul firului de lână, au probitatea timpului. Au fost țesute cu secole în urmă și mențin firul comunicării între mai multe generații de oameni. Valorile lor au fost relevate în diverse publicații care marchează un veac de interes

științifico-artistic [2]. Contribuțiile predecesorilor la relevarea particularităților morfologice ale domeniului ne permit să dezvoltăm problematica lui și să punctăm câteva perspective de cercetare, care se impun în legătură cu evaluările recente ale dimensiunilor culturale ale scoarței în contextul tradiției covoarelor, dar și al culturii naționale.

Scoarțele basarabene au un stil inconfundabil, determinat de tematica, expresia artistică, stilistica motivelor ornamentale, de înscrierea lor în registre decorative și de cromatica în care au fost realizate. Cercetătorii au analizat, apreciat și catalogat aceste distincții. Continuând să dezvoltăm demersul, vom constata că această bogăție artistică se datorează și faptului că în societatea tradițională întreg spațiul locuinței era modelat de prezența covoarelor, ele formând un microunivers. Astfel, *lăicerele* și *laturile alese*, *alesăturile în vrâste* erau destinate acoperirii pieselor de mobilier. *Cergile*, țesăturile mițoase aveau aceleași funcții, servind și ca învelitori. Decorul acestor piese este organizat în așa mod încât să fie perceput din perspectiva orizontalei. El constă din forme geometrice foarte diferite, unite în diverse motive complexe, încât ar putea corespunde unui început al modelării suprafețelor țesăturilor în limbaj geometric. Motivele fitomorfe sunt extrem de stilizate, de proporții mici sau medii. După liniile zigzagate, spiralele de diferite configurații dispuse pe laturile lungi și după modul cum sunt înscrise în registre perpendiculare pe marginile lungi aceste motive principale, în alternanță cu *vrâste* (dungi) de diferite culori, numite și *poduri* ele trimit la semnificația apei. Încât putem aprecia că *lăicerele*, *laturile alese*, *alesăturile în vrâste/poduri* corespund primului registru al împărțirii lumii pe verticală, subpământului.

Pe pereți, în imediata apropiere a mobilierului erau atârinate de jur-împrejur păretarele alese, cu un decor diferit de cel al pieselor așternute. Motivele ornamentale erau mai mari, cele vegetale fiind dominante asupra celor geometrice, avimorfe și antropomorfe. De cele mai multe ori aveau doar marginea de sus, formând astfel împreună cu țesăturile așternute pe piesele de mobilier un întreg decorativ. Și mai deasupra păretarelor erau scoarțele, care organizează suprafața pereților, dimensionând spațiul prin intermediul decorului. Motivele lor sunt aerate, dinamice, încât fortifică spațialitatea. În anumite localități (din raioanele Ștefan Vodă, Râșcani etc.), tot la nivelul pereților, dar în unghere, erau atârinate *ungherarele*, țesute uneori în războiul orizontal, pentru a fi mai ușoare. În special *ungherarele* se plasau sub icoană și atunci motivele lor principale erau cele religioase (cununiile, crucea etc.). Din perspectivă se-

miotică, *păretarele*, *scoarțele* și *ungherarele* modelau registrul terestru al microuniversului reprezentat de interiorul locuinței.

Ca să conturăm întregul univers al locuinței marcat de covoare trebuie să precizăm că în localitățile din nordul Moldovei aceste țesături din lână sunt etalate și în registrul ei superior. *Grindarele* sau *cordarele* sunt înguste, ușor bătute cu vatala, având motive mici, preponderent geometrice, conservatoare de sensuri uitate.

Vom generaliza apreciind că această cuprinde-re spațială a covoarelor a stimulat dezvoltarea unui fond bogat de motive, valorificând plenar toate clasele de ornamente tematice cunoscute de creația tradițională: *geometrice*, *vegetale*, *zoomorfe*, *avimorfe*, *antropomorfe*, *religioase*, *sociale*, *scheomorfe* [3]. Fiecare dintre acestea circumscrie o varietate impunătoare de forme, deocamdată insuficient studiate și interpretate. Și mai puțin au fost cercetate grupurile ornamentale, registrele de motive în cadrul textului format de obiect.

Fiece tip de covor din repertoriul artei noastre populare necesită noi abordări, concepute din perspectiva exigențelor științifice actuale. Dar ne-am oprit la prezentarea scoarțelor, pentru că între țesăturile ornamentale sunt cele mai potențate imaginativ. Este important să precizăm că ele sunt destinate pentru a amenaja spațiul ceremonial al casei mari și această funcție a stimulat constituirea, selectarea și promovarea unui fond expresiv de motive ornamentale, care au un mare impact psihologic asupra oamenilor. Imaginile țesute exprimă cel mai fidel aspirațiile, idealurile estetice și morale ale societății tradiționale. Deși erau create prin munca cotidiană, sintetizând experiența artistică a multor generații de oameni, scoarțele colportă în ele spiritul riturilor, ceremoniilor în cadrul cărora aveau să fie percepute ca opere artistice, rituale. Motivele lor urmează să fie interpretate din perspectiva formelor culturale de maximă concentrare simbolică, axată pe sistemul de valori și racordată perfect modelului lumii propriu acestei societăți. Scoarțele pot fi înțelese ca tablouri/texte în care s-au impregnat reprezentările artistice și sociale ale vremurilor în care au fost țesute. Ele perpetuează o bogată cantitate de informații, inclusiv pentru că au cea mai mare suprafață de realizare a textului de ornamente. Constau fie dintr-o foaie mai lată, fie din două sau trei mai înguste, cusute împreună. În interiorul locuinței ocupă locul cel mai favorabil ca percepție vizuală, fiind amplasate la nivelul ochilor. Motivele sunt realizate în strânsă legătură cu tehnicile alesului. Scoarța a reușit să devină cea mai reprezentativă țesătură pentru că este și una dintre cele mai vechi în

Lăicer, mijlocul sec. al XIX-lea. Nr. 512

cultura noastră, – moștenește numele din latinescul *scortea* [4] – reușind să valorifice toate tehnicile cunoscute ca specifice tradiției locului [5].

Țesăturile ornamentale au atins această sincronizare perfectă datorită vechimii cu care este practicat țesutul în spațiul nostru, și, ceea ce este mult mai important, – datorită priorității acestui limbaj plastic în comunicarea socială. Cultura tradițională operează cu imaginile la fel de mult ca și cu textele orale. Dar, ceea ce se cere aici de remarcat ca noutate științifică este faptul că această diversitate, cuprinzătoare de întreg, vine din relația egală a omului cu aceste imagini integrate *modelului lumii*. Covoarele formează în interiorul locuinței un univers al simbolurilor cu care omul comunică direct, continuu și firesc. Este universul creat prin aplicarea tradiției, perceput și valorizat cu ajutorul ei.

Tehnicile vopsitului lânii cu coloranți vegetali conferă scoarțelor o cromatică specifică și solicită posedarea unor cunoștințe profunde despre proprietățile tinctoriale ale plantelor și mineralelor locale, despre posibilitățile de diversificare și sporire a acestor proprietăți. Urmare a experienței colective multiseculare au fost valorificate proprietățile plantelor și ale mineralelor, au fost variate, prin diverse

mijloace, efectele lor cromatice, obținându-se rezultate remarcabile. Practica vopsitului cu plante este atât de bogată în mijloace, încât din aceeași materie primă, datorită varierii procedeelelor termice, cantității, dar și proporțiilor masei colorantului, combinării diferitor plante, dar și mordanților, se obținea o mare diversitate cromatică. Este imposibil să găsești două covoare cu fondul de aceeași nuanță. La fel cum e foarte dificil să numeri câte nuanțe cromatice conțin aceste covoare [6]. După sute de ani cromatica vechilor covoare devine tot mai armonioasă, mai pastelată și mai strălucitoare.

Perioada de decadență a covoarelor a început sub impactul răspândirii pe cale comercială a coloranților de anilină și a preluării modelelor de țesut de pe diverse ambalaje. Față de coloritul pastelat, echilibrat, cald al vechilor covoare, cel obținut din vopsele de anilină se baza pe culori curate și semitonuri stridente. Rezistența acestora în timp era foarte mică, repede se decolorau. Concomitent, a fost afectat și fondul vechilor motive. Au fost destructurate, depersonalizate și apoi înlocuite treptat cu un decor tot mai naturalist ca realizare. Lumea veche, sacralizată a motivelor era înlocuită treptat de forme realiste și culori pure.

Scoarță, începutul sec. al XIX-lea. Nr. 414

Scoarță (fragment din chenar), înc. sec. al XIX-lea. Nr. 9

În contextul mondializării patrimoniului nostru de covoare, se pune accent pe reconsiderarea fondului vechi, consacrat, de forme semnificative numite și motive decorative celebre de către Paul Petrescu [7]. În viziunea societății tradiționale toate cele existente în lume sunt sacre, fiind create la începuturi de Creator și repetate de către oameni după modelul exemplar divin, inclusiv prin scoarțe. Omul culturii tradiționale gândește încă preponderent în imagini, operează preferențial cu iconicul în tot ceea ce face, concentrând în acesta idei importante. Privite din perspectiva mentalității tradiționale covoarele ajunse la desăvârșire artistică nu au nimic în plus. Tot ce propun ca imagine este semnificativ. Fiecare detaliu este justificat fie din perspectivă decorativă, fie din perspectivă simbolică.

În accepția aceleiași viziuni, forma covoarelor, motivele lor ornamentale, compozițiile câmpului central și ale chenarului sunt circumscrise unui concept de origine arhaică ce vizează structura, organizarea lumii, corelarea tuturor celor existente într-un sistem numit *modelul lumii*, *imaginea lumii* (*imago mundi*). Potrivit acestui concept, argumentat în mai multe lucrări de către istoricul religiilor Mircea Eliade, orice obiect creat de colectivitate, este raportat la prototipul creat de divinitate, la Cosmos, pentru a căpăta durabilitate. În acest mod este inclus în sfera sacralului [8]. Aparținerea la spațialitate a covorului este evidentă prin forma lui. În sistemul de reprezentări

specific spațiului european formele pătrate și dreptunghiulare trimit la simbolismul pământului [9].

Covoarele sunt alcătuite din câmp central și chenar (*marginie*, *privaz*, *guler*, *chenar*). Câmpul central constă din fond și motive ornamentale ce se impun ca principale în compoziția piesei. Numele de câmp, dat acestei părți din țesătură, nu este deloc întâmplător, ci confirmă, încă o dată, că în sistemul de reprezentări despre lume al societății tradiționale această țesătură în ansamblul ei ține de simbolismul pământului.

În vechile scoarțe fondul câmpului central era deschis la culoare, deși se întâlnesc exemplare reușite și cu fondul cafeniu-închis sau negru. Indiferent de nuanța în care este conceput acest spațiu artistic persistă în ele ideea de câmp, de pământ luat în posesie culturală de la natură.

Logica dispunerii ornamentelor și a motivelor ornamentale în compoziții, dar și pe suprafețele câmpului central și pe cel al chenarului diferă. Pe câmpul central motivele, de la cele mai simple, stilizate, până la cele mai elaborate compozițional, sunt organizate după anumite principii. Este destul de frecvent principiul desfășurării unui motiv pe toată suprafața câmpului central și în acest caz ritmicitatea, alternanța și simetria sunt susținute de schimbarea culorii pe verticală sau pe orizontală a unui element ori a unui element din motiv. Este răspândită și modalitatea organizării în registre verticale, după principiul omogenității elementelor, motivelor sau al combinării a două sau chiar trei motive într-un singur registru care se succed sau alternează, variind cromatic. Registrele, la rândul lor, alternează transversal pe câmpul central. S-au încercat analize și interpretări destul de profunde ale ordonării motivelor în cadrul decorului unui covor valabile și pentru creațiile basarabene [10].

Chenarul, dar și marginile, bordurile pun în valoare motivele câmpului central și sporesc funcțiile acestora printr-o logică a izolării covorului de restul

Scoarță, începutul sec. al XIX-lea. Nr. 9

spațiului. Cel mai frecvent, motivele câmpului central sunt mai mari în comparație cu cele ale chenarului. Este și firesc să fie așa, deoarece aceste motive constituie esența mesajelor transmise prin covoare. Repertoriul motivelor, datorită vechimii, este unul consacrat, specific arealului românesc, având referințe clare la fondul simbolurilor universale.

Stilistica covoarelor basarabene diferă și de cea a covoarelor orientale, chiar dacă în unele exemplare se observă o anumită apropiere între acestea. Vom generaliza că frumusețea acestor motive, compoziții și decoruri, este o dovadă indirectă a creativității intense a geniului popular. Motivația acestei creativități este chiar modul de viață tradițional văzut în raport cu mediul natural și cu condițiile istorice. Ambele contexte i-au servit societății tradiționale, producătoare și, în bună parte, beneficiară a acestor bunuri, atât ca sursă pentru motivele ornamenticii și iconografiei covoarelor, cât și pentru stilistica reprezentării acestora. Este cunoscut faptul că popoarele cu destin zbuciumat au produs o artă sublimă, care se deosebește clar de cea cu tentă naturalistă a popoarelor care au avut parte de condiții pentru o viață mai liniștită.

Scoarțele basarabene din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, realizate după modele locale elevate, sunt deja bine cunoscute și căutate în lume. Ele au început a pătrunde în țările europene în secolul al XIX-lea, iar la începutul sec. XX cercetătorii semnalau marele lor exod în comparație cu puținătatea celor care se produceau în mediul rural [11]. Deceniile care au urmat nu au fost favorabile fortificării tradiției și nici instituțiile nu au conlucrat suficient la protejarea scoarțelor. În prezent, câteva grupuri de țesătoare din Clișova Nouă și Tabăra, raionul Orhei, contribuie la reactualizarea fondului tradițional de scoarțe care se bucură de popularitate. Vechile scoarțe nu se mai găsesc atât de ușor în circuitul liber, prestigiul lor peste hotare este destul de mare și prin stimularea producerii vechilor modele se în-

Scoarță (fragment), motivul *Spicul*. Nr. 29723-42

cearcă a satisface cerințele pieței.

În concluzie, ținem să precizăm că scoarța, asemeni oricărui alt fapt cultural de mare vechime, a fost circumscrisă în permanență criteriilor cosmice, religioase, sociale, etice, estetice ale comunității. Motivele ornamentale dominante, care au dat caracter și expresivitate acestui gen de artă, dar și stilistica încorporării lor în compoziții și în ansamblul decorativ al întregului, sunt o dovadă că tind să reprezinte universul (cosmosul, natura, societatea), percepute și codificate în semne cunoscute de întreaga comunitate. Mai mult chiar, grație limbajului simbolic de mare capacitate reprezentativă cu care au operat țesătoarele, covoarele asigură o comunicare între diferite generații peste secole.

Tradiția acestor covoare s-a constituit atât de distinct în urma perfecționării proprietăților materiei prime, a coloranților, a dezvoltării principiilor artistice de organizare a decorului, dar și a schimbărilor culturale produse în interiorul comunităților

Scoarță, sec. al XIX-lea. Nr. 29723-42

între cei bogați și cei săraci, între cei care dețineau bunurile și între cei care le produceau. Această moștenire se datorează conlucrării întregii societăți.

Secole la rând motivele ornamentale ale țesăturilor au servit ca niște letopisețe pentru a transmite mesaje benefice în limbaj plastic. Iată de ce astăzi, ca și altădată, covoarele înseamnă mult mai mult decât obiecte textile de împodobit interiorul locuinței. Prin intermediul țesutului firelor de lână meșterile au concentrat informație istorică, artistică, socială, prezentând-o într-un limbaj artistic înțeles de toți membrii comunității tradiționale. Sigur, au încercat să adere la aceste valori și toți acei care le-au remarcat în diverse contexte. Cu ajutorul vechilor imagini și acum, după veacuri bune, se încearcă a menține această comunicare, ea fiind foarte necesară și pentru omul contemporan.

Note și referințe bibliografice

1. Fișa de candidat împreună cu filmul documentar și cu cele 10 fotografii necesare completării dosarului de candidat vor fi depuse la Biroul UNESCO de la Paris până în luna martie 2015.

2. În anul 1902, la Odesa a fost editat un album de covoare, avându-l ca autor pe V. Arbuzov, care pune piatra de temelie privind considerarea acestui domeniu; în anul 1912 a apărut Albumul ornamentelor covoarelor moldovenești, desenator G. Roemmer și autor al textului introductiv P. Gore, care include imaginile a 25 de covoare, de mare valoare artistică; Гоберман Д. Н., Молдавские ковры, Кишинев, 1959; Idem, Ковры Молдавии, 1960, scrutează caracteristicile artistice ale artei covorului; V. Zelenciuc, Elena Postolachi, Covorul moldovenesc, Chișinău, Editura Timpul, 1990, elucidează valorile domeniului din perspectivă etnografică; Постолаки Е.

А. Молдавское народное ткачество XIX-нач. XX в., Кишинев, Штиинца, 1987, accentuează valorile tehnice ale țesutului, analizându-le în relație cu cele artistice; De la fibră – la covor (Dr. Georgeta Stoica, dr. Elena Postolache – coordonatori), Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, o primă sinteză a tradiției covoarelor văzută în spațiul cultural românesc; Dr. Georgeta Stoica. Colecția de covoare din Moldova (Collection of carpets from Moldova), f. l., f. a., include în circuit bogata colecție de covoare din Moldova, între care sunt și 130 din Basarabia.

3. Dunăre N. Ornamentica tradițională comparată, Editura Meridiane, București, 1979, p. 27-139. A contribuit mult la sistematizarea și valorizarea acestui fond D. Goberman prin lucrările citate mai sus.

4. Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române, Editura Arc, Editura Guniș, Chișinău, 2007 – P. 1749.

5. Varvara Buzilă. Covoare basarabene. Din patrimoniul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală, Republica Moldova / Bessarabian carpets. The National Museum of Ethnography and Natural History of the Republic of Moldova, Editura Institutului Cultural Român. București, 2013, p. 21-33.

6. Zina Șofranksy. Coloranții vegetali în arta tradițională. Chișinău, 2006, p.12-38.

7. Petrescu P. Motive decorative celebre. Editura Meridiane, București, 1971.

8. Eliade M. Meșterul Manole. Iași, 1992, p. 68.

9. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant. Dicționar de simboluri, vol. 3. Editura Artemis, București, 1995, p. 50.

10. Magdalena Vătamaniuc. Teoria grupurilor în clasificarea scoarțelor. În Studii și cercetări de istorie a artei. Seria artă plastică, t. 22. București, 1975. p.167-184. Nicolae Dunăre, Op. cit.

11. Formulează această problemă P. Gore în textul introductiv la Albumul ornamentelor covoarelor moldovenești, citat mai sus.

Păretar (fragment), începutul sec. al XIX-lea. Nr. 3